

the formation of preschoolers' emotional culture in the process of theatrical acting is recommended. The experimental testing of the effectiveness of pedagogical means in the formation of emotional culture of preschool children is defined. Measures, indicators, levels of formation of emotional culture are described, methods of diagnostics and the effectiveness of experiment are defined.

Key words: *emotional culture, feeling, emotional development, emotional competence, culture of personality's feelings, value needs.*

УДК 373.2/.3.013:069.1

DOI: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.287-292

Юлія Павленко, Оксана Вільхова
Yuliia Pavlenko, Oksana Vilkhova

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА У ДОШКІЛЬНІЙ І ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ: СИСТЕМА РОБОТИ

MUSEUM PEDAGOGY IN PRESCHOOL AND ELEMENTARY EDUCATION: SYSTEM OF WORK

Великий освітній потенціал феномену музею, його широкі можливості для реалізації сучасних підходів і принципів дошкільної і початкової освіти, визначають актуальність і доцільність систематичного використання елементів музейної педагогіки у роботі з дітьми з метою їх інтелектуального, емоційного й творчого розвитку.

Ключові слова: *музей, музейна педагогіка, дошкільна освіта, початкова освіта, дошкільники, молодші школярі.*

Одним із стрижневих чинників успіху впровадження освітньої реформи в Україні визнано організоване освітнє середовище, яке сприяє вільному розвитку творчої особистості дитини, надає можливості отримання нових знань, удосконалення наявних практичних навичок, формування ціннісних орієнтацій та позитивного ставлення до інших людей.

У зв'язку з цим, прогресивні педагоги дедалі більше використовують у процесі навчання і виховання дітей потенціал різних культурно-освітніх осередків, зокрема музеїв, які на сьогодні є не лише місцем для збереження, обліку та вивчення пам'яток культури (як це було в період радянської влади), а й потужним культурно-освітнім осередком, центром для втілення в життя прогресивних педагогічних ідей. Завдяки своїй унікальності (наявність колекцій оригінальних пам'яток, першоджерел і раритетів, їх цілісний експозиційний показ) та спеціальним зусиллям (музейно-педагогічна діяльність) у музеї створюються умови для того, щоб дитина змогла безпосередньо “доторкнутися” до навчального змісту, сформулювати власні емоційно-оцінні судження й ціннісні ставлення до минулого, теперішнього і майбутнього.

Вивчення питань музейної комунікації, взаємодії музею з різними категоріями аудиторії, шляхів співпраці музеїв і закладів освіти віддавна займаються музеологи й музейні педагоги за кордоном (О. Ванслова, Г. Гільмутдінова, І. Коссова, А. Ліхтварк, Б. Столяров, С. Троянська, М. Юхневич та ін.), а останні десятиріччя і в Україні (Л. Вітенко, К. Гавловська, Л. Гаїда, О. Караманов, В. Снагощенко й ін.).

Проте питання цілеспрямованого, системного й систематичного застосування музейно-педагогічного потенціалу у роботі з дітьми в закладах дошкільної і початкової освіти залишаються відкритими й стали предметом поодиноких наукових розвідок (Ю. Беззуб, Н. Гавриш, А. Ляшенко, Н. Майкова та ін.).

Метою публікації є теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури й досвіду роботи педагогів-практиків і характеристика системи роботи з дітьми дошкільного й молодшого шкільного віку на засадах музейної педагогіки.

На основі узагальнень педагогічних і музеезнавчих джерел визначено, що музейна педагогіка – це відносно нова міжпредметна наукова і практична галузь діяльності, яка здійснює передачу культурного досвіду через педагогічний процес в умовах музейного середовища. До найбільш значимої проблеми, що вирішує музейна педагогіка, дослідники відносять активізацію процесу формування особистості: розвиток творчих здібностей, емоційно-пізнавальної сфери, вироблення активної життєвої позиції.

Музейна педагогіка зародилася на початку ХХ століття у Західній Європі, пройшла складний шлях розвитку й сьогодні вже активно розвивається в Україні як новітня педагогічна технологія. Відомий український дослідник О. Караманов, зазначає: “нині можемо спостерігати, що музейна педагогіка динамічно, хоча із значним відставанням, поширюється й розвивається в Україні: активізується робота з різновіковою музейною аудиторією, розробляються нові міждисциплінарні проекти, створюються цікаві музейно-педагогічні програми, до співпраці із музеями залучаються як загальноосвітні середні школи, дитячі садки, так і вищі навчальні заклади” [2, с. 36].

У ході опитування педагогів-практиків дошкільної і початкової освіти були виявлені такі тенденції: загалом вони позитивно ставляться до використання музейного потенціалу у процесі виховання і навчання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку; частково усвідомлюють сутність поняття “музейна педагогіка” й відносять її переважно до діяльності музейних працівників; у своїй роботі використовують потенціал лише двох-трьох музеїв, переважно з виховною метою або для організації дозвілля; серед методів використання музеїв у роботі з дітьми називають тільки екскурсію.

На нашу думку, важливо розуміти, що музейна педагогіка – сфера діяльності не лише музейних працівників, а й педагогів закладів освіти, адже їх глибока педагогічна компетентність і фахова підготовка дозволять якісно удосконалити й урізноманітнити музейно-педагогічні програми, сприяти розробці довершених авторських музейних екскурсій, уроків, виховних заходів, що, безумовно, позитивно відобразиться на розвитку дітей.

До основних напрямів музейно-педагогічної діяльності у сучасній дошкільній і початковій освіті можна віднести (перелік складено на основі аналізу публікацій із досвіду роботи педагогів закладів дошкільної освіти і початкової школи, зокрема й веб-сайтів цих закладів): планові тематичні музейні екскурсії; використання музейних матеріалів як змістової складової забезпечення процесу виховання і навчання дітей; навчання і виховання дітей у музейному середовищі та поза ним із залученням музейного компонента; створення засобів музейної комунікації у закладі освіти та забезпечення їх функціонування (підготовка виставок, стендів, колекцій різноманітного змісту; організація шкільного музею, в т.ч. міні-музею; “школа гідів” для музею закладу освіти тощо); факультативна та гурткова робота музейно-педагогічної тематики; проведення науково-практичних семінарів, круглих столів і конференцій, присвячених актуальним питанням музейної педагогіки; презентація розділу веб-сайту закладу освіти, присвяченого музейній і музейно-педагогічній проблематиці, а також розробка віртуальних музеїв.

Система роботи на засадах музейної педагогіки у дошкільній і початковій освіті повинна визначатися структурою цілісного навчально-виховного процесу і бути цілісним комплексом мети, завдань, змісту, інструментарію реалізації (форми, методи і прийоми) та результату навчально-пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку й учнів початкової школи у музейному середовищі та/або з використанням музейних предметів.

Мету і завдання роботи на засадах музейної педагогіки у процесі виховання і навчання дошкільників і молодших школярів визначено відповідно до вимог Державних стандартів дошкільної і початкової освіти України, завдань навчально-виховного процесу в освітніх

зкладах та з урахуванням вимог особистісно зорієнтованої парадигми національної освіти й компетентнісного підходу до оцінки її результатів. При цьому враховано музейний потенціал загалом та можливості музейної педагогіки зокрема.

Для досягнення поставленої мети застосовують традиційні й інноваційні музейні форми, методи і прийоми виховання і навчання безпосередньо в середовищі самостійних музеїв і музеїв закладів освіти і, навіть, поза ним. До організаційних форм музейно-педагогічної діяльності належать: тематичні музейні екскурсії, музейні уроки та заняття, виховні заходи, свята, квести, конференції, семінари, майстер-класи, факультативна та гурткова робота на базі музею тощо. Арсенал музейно-педагогічних методів і прийомів доволі широкий: від фрагментарного використання музейних предметів як засобів унаочнення, звичних розповідей, бесід, методів ілюстрації і демонстрації до нестандартних та інтерактивних форм, методів і прийомів роботи (“занурення” в історичну епоху, рольове “прожиття” історичних та культурних подій, реконструкція, моделювання, цитування оригінальних документів і артефактів, проведення порівнянь, аналогій і асоціацій, музейні ситуаційні ігри, музейні проекти, практичні роботи, колекціонування, віртуальний музей тощо).

Н. Майкова доречно зауважує, що дорослі нерідко допускаються помилок, намагаючись долучити дітей до прекрасного у музеї. До найбільш розповсюджених недоліків авторка відносить такі: спілкування стереотипними фразами, приховування власних почуттів і захоплення музейною експозицією, надмірна деталізація у процесі огляду та бажання охопити “все і відразу”, обмеження свободи дитини тощо [3].

Відтак, важливим завданням у процесі роботи з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку у музейному середовищі, є адаптація музейної інформації та способів її подачі до вікових і індивідуальних особливостей дитини та її потреб, що допоможе зробити пізнання приємними і корисними, а музейне середовище стане частинкою природного життєвого простору, у якому формується Людина.

При цьому надзвичайно важливою є підготовча робота перед музейними відвідинami. Її головною метою є пояснення, що таке музей, чим він відрізняється від інших соціокультурних осередків, навіщо туди ходити. Для цього можна показати фотоальбоми, путівники, набори листівок, малюнки, репродукції картин тощо й розповісти у загальному вигляді про те, що представлено у музеї (види і жанри мистецтва, життєвий і творчий шлях відомої особистості, досягнення науки і техніки тощо). Варто також дорослому згадати про власний “дитячий” досвід першого походу у музей, про свої колишні враження. Доцільними будуть практичні вправи, які підготують до сприйняття змісту музейних колекцій й надалі допоможуть відчувати себе в музеї, як у знайомій обстановці. Це може бути, наприклад, домальовування картини або створення власних малюнків на тематику конкретного музею, розгадування загадок, ребусів, виконання логічних завдань (“Пошуки скарбів”, “Музейні лабіринти”, “Асоціативний куц” тощо). При цьому не завадить супроводити розповідь фразами, які виражають захоплення, наприклад: “Ми підемо у музей, який зберігає унікальні речі, і ми сьогодні їх побачимо!”

Перед походом у музей дорослим (вихователеві, вчителю, батькам) потрібно ретельно вивчити музейне середовище, з'ясувати особливості музейних колекцій та окремих експонатів й спланувати, які музейні предмети будуть максимально залучені у перегляд з дітьми. Помилковим є бажання охопити всю експозицію відразу. Більшість раритетних музейних експонатів старі речі (твори мистецтва), у зв'язку з чим їх важко сприймати дітям. Тому важливо знайти в історії те, що певним чином відоме і зрозуміле малечі, що пробудить знайомі асоціації й інтерес до нового. Перемістити (уявно) музейний предмет у відомий для дітей контекст можуть допомогти такі історичні орієнтири: розповідь про улюбленого літературного персонажа, історія про людей, які жили у минулому, але відомі дітям, наприклад, про їхніх родичів чи місцеву знаменитість. Так, наприклад, доцільними будуть спогади про прабабусю та прадіда,

які жили у минулому столітті, і поміркувати, чи могли вони носити такий одяг (який експонується), споглядати цю саму картину, чи ландшафт, що на ній зображено тощо.

Перебування дітей у музеї слід обов'язково забезпечити елементами інтерактивності, наприклад, вибудувати його у формі квесту, в якому будь-який музей зможе постати як скриня, сповнена таємницями і скарбами, а діяльність дітей при цьому перетвориться на цікаве і пізнавальне розслідування. Крім того, можна застосувати такі прийоми музейної інтерактивності, адаптованої для дошкільників і молодших школярів: наслідування й імітація поз, рухів, звуків тварин, статуї тощо; гра в асоціації (наприклад, знайти портретну схожість між персонажами картин і однокласниками); рольові ігри (інсценізація подій, сцен, відображених в експозиції чи на картині); селфі з найцікавішим експонатом тощо.

Н. Гавриш і О. Орлова розробили детальні методичні рекомендації щодо реалізації проекту “Музей” у закладі дошкільної освіти, розрахований на два тижні і передбачає опрацювання музейної тематики, збору інформації упродовж першого тижня і створення власного музею на другому тижні. Авторки зазначають, що ця робота потребує від дошкільників активних колективних дій, сприяє оволодінню вміннями дружно взаємодіяти, планувати свої дії, досягати бажаного результату [1, с. 4]. Додамо, що отриманий досвід колективної взаємодії дошкільників, позитивно відгукнеться на етапі переходу на нову ланку освіти – початкову школу, у якій педагогіка партнерства (спілкування, взаємодія, співпраця, ініціативність, діалог та багатостороння комунікація між учнями, учителями та батьками, вміння працювати в команді тощо) визначено однією із провідних формул за концепцією “Нова українська школа” [5, с. 8].

У роботі з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку важливим є обговорення побаченого в музеї безпосередньо в процесі екскурсії чи реалізації інтерактивного музейного проекту, а також повернення до одного й того ж експонату кілька разів. Усе, що стало цікавим і захопливим для дітей, потребує глибшого розгляду, пояснення і вивчення. Ефективно проводити паралелі між старовинними речами і їх сучасними спадкоємцями, пофантазувати над тим, який будуть мати вигляд речі і музеї майбутнього.

Ефективність музейного впливу на дітей буде вищою, внаслідок правильного завершення музейних відвідин, так, наприклад, для дітей надзвичайно важливо купити сувенір у музеї (пам'ятний значок, магніт на холодильник, листівку, блокнот із зображеннями музею чи його експонатів) або відвідати кафе в музеї чи неподалік від нього.

Не менш важливим завершальним складником музейних відвідин стане виконання завдань творчого характеру, які допоможуть закріпити і узагальнити все, що було побачене і почуте в музеї. Для цього доцільно запропонувати дітям намалювати малюнки-враження, підготувати фотовиставку, скласти оповідання, вивчити вірші тощо.

Слід зазначити, що особливе місце у контексті досвіду музейно-педагогічної діяльності у сучасній дошкільній і початковій освіті займає так зване дошкільне та шкільне музейництво, тобто функціонування власне музеїв й інших форм музейної комунікації (музейних кімнат, кабінетів, куточків, виставок, стендів, майстерень-музеїв, картинних галерей тощо) у закладі освіти, які є не лише засобом візуалізації навчально-виховного процесу, а й середовищем активної педагогіки.

Діяльність музейних осередків у закладі освіти регламентується оновленим “Положенням про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України” (від 22.10.2014 р.). У ньому регламентовано, що “музеї створюються для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою. Музей є важливим засобом навчально-виховної роботи, формування всебічно освіченої особистості, виховання патріотів українського народу” [4].

На нашу думку, виняткове значення у відображенні філософії сучасної дошкільної і початкової освіти, мають міні-музеї, які відрізняються не лише своєрідною ошатністю в

оформленні, а й виступають полем для пізнавальних пошуків, здивувань, відкриттів і творчості. Вони, безумовно, впишуться в освітнє середовище закладу дошкільної освіти й навчального кабінету початкової школи у стилі НУШ, збагатять осередки, через які здійснюється організація освітнього простору, зокрема, осередок навчально-пізнавальної діяльності, змінні тематичні осередки, осередок для гри тощо.

Уточнимо, частина поняття “міні” відображає, передусім, не вік дітей, а розміри експозиції міні-музею, якому відводиться визначене місце (куточок, локація, зона) у групі закладу дошкільної освіти чи класній кімнаті, що оформлюється відповідно до музейно-педагогічних принципів, відображає зміст певної теми (розділу) і містить окрім “музейних експонатів” допоміжні дидактичні матеріали й створені дітьми роботи. Це робить його не відстороненим декором приміщення, а справжнім надбанням учасників навчально-виховного процесу.

Міні-музеї організують у дитячому садку і в початковій школі для збереження, популяризації вивчення та використання різноманітних предметів та предметних колекцій із науковою та освітньою метою. Їхня головна ціль – показати якийсь предмет із різних сторін, відобразити його зв'язки з іншими предметами та розкрити значення цього предмета в житті людини (дитини).

За змістом колекцій міні-музеї присвячені, як правило, однорідним речам (музей одного предмета), наприклад: музей гудзиків, намистин, каменів, хліба, писанок тощо. Також міні-музеї можуть представляти комплексне поняття та відображати змістову лінію, розділ, тему певної освітньої галузі і, що дуже важливо у світлі сучасних освітніх реформ – інтегрувати кілька галузей знань, наприклад: “Національні обереги”, “Музей казки”, “Екологічний музей”, “Домашні улюбленці” тощо.

Важливою особливістю міні-музеїв є участь дітей у їх створенні. Малюки разом із педагогом обговорюють тематику музею, приносять з дому різноманітні “цікаві” предмети і, таким чином, створюють “унікальну” колекцію, класифікують предмети за певними ознаками, продумують їх розташування у експозиції тощо. Деякі експонати діти виготовляють власноруч чи з допомогою батьків. Тобто дитина виявляється співавтором міні-музею, а не пасивним спостерігачем, як це буває у звичайному музеї. Оскільки міні-музей знаходиться у класі, учні мають змогу постійно поринати у особливий предметний світ, переглядати музейні експонати та отримувати позитивні враження. Діти мають можливість брати експонати в руки, розглядати їх, досліджувати, а також переставляти на інше місце, створюючи власну неповторну експозицію. Таким чином, міні-музей у закладі дошкільної освіти і в початковій школі – це особливий розвивальний простір, що є складовою освітнього простору закладу освіти, складником системи навчально-виховної роботи, а також виразником індивідуальності своїх творців (дошкільників, молодших школярів, педагогів, батьків). При цьому, вони обов'язково мають бути орієнтовані на програму роботи у закладі освіти та запити дітей.

Отже, позитивною тенденцією сьогодення є активний розвиток музейної педагогіки в Україні, цілеспрямоване й систематичне використання елементів якої у процесі виховання і навчання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку правомірно розглядати як один із шляхів удосконалення цього процесу та чинником підвищення його результативності. Адже така робота сприяє відходу від авторитарних принципів педагогічної діяльності, допомагає посилити міжпредметні зв'язки та здійснити інтеграцію змісту освіти, забезпечує єдність емоційного й інтелектуального у процесі пізнання, сприяє особистісному зростанню дитини, формуванню нового способу мислення, збагаченню новими знаннями й практичними навичками для життя.

У подальшому доцільно й надалі вивчати можливості музейної педагогіки у роботі з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку, наприклад, у національно-патріотичному вихованні, реалізації краєзнавчого компоненту дошкільної і початкової освіти музейними засобами, використання музею як чинника емоційного розвитку дитини тощо.

Список використаних джерел

1. Гавриш Н. Музей єднає віки та відстані // Методична скарбничка вихователя. 2017. № 11. С. 4-21.
2. Караманов О.В. Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні // Матеріали науково-практичної конференції “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи”. Київ : НКПІКЗ, 2013. С. 35-37.
3. Майкова Н. В музей с ребенком как на праздник: важные секреты // MEDABOUTME.RU. 2018. URL : http://medaboutme.ru/v_muzej_s_rebenkom_kak_na_prazdnik_vazhnye_sekrety/ (дата звернення: 03.03.2019).
4. Наказ “Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України” // Законодавство України. 2014. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1415-14#n16> (дата звернення: 11.03.2019).
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи // Кабінет міністрів України. 2016. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 01.03.2019).

The emphasis is on the relevance of the use of the elements of museum pedagogy in the process of education and training of preschool and junior school age children, based on the great educational potential of the phenomenon of the museum. It is endowed with rich intellectual, creative personal development and wide opportunities of modern approaches to the organization of preschool and elementary education (humanistic, competence, activity, cultural, reserves of emotional capabilities in relation to the integrative, axiological).

The experience of museum and pedagogical activity in modern preschool and elementary education is analyzed and the system of work on the principles of museum pedagogy in the process of education and training of preschoolers and junior schoolchildren is described. The structure of the system of work on the principles of museum pedagogy in the process of education and training of children of preschool and junior school age is determined by the structure of the educational process in pre-school establishments and institutions of general secondary education. It is presented as a set of goals, tasks, content, tools for implementation of forms, methods and techniques and the result of educational and cognitive activities of children in the museum environment.

The authors answer the question how to make museum information accessible for children, to be perceived and understood by children from three to ten years old. They consider also museum-pedagogical means to adapt to children's nature are age characteristics. The exceptional expediency of mini-museums in working with children of preschool and junior school age (and at the stage of their creation and in the process of use) has been proved as an organic component of preschool education and elementary school. It also emphasizes the special effectiveness of the museum lessons for organizational educational work in elementary school. The specific method of immersion of a young personality in a specially organized subject-spatial environment for the purpose of comprehensive harmonious development is given.

Key words: museum, museum pedagogy, pre-school education, elementary education, preschoolers, junior schoolchildren.